

ποιητικό, κι είναι κρίμα, γιατί πολλά από τα γνωμικά τού Σααδή έχουν δρασιό, ποίηση και σοφία. Έτσι :

— Τὸ πιὸ ἀνόητο πουλι—εἶν' ἡ ἐλπίδα ἢ γλυκειά μας, π' οὔτε στιγμή νὰ κελαῖδει—δὲν παύει μέσα στὴν καρδιά μας. (99).

—Ὁ λόγος βγαίνει—ἀπὸ δυὸ ἀχείλια—κι ἀμέσως μπαίνει.—μέσ' σ' αὐτιά χίλια. (289).

—Μὲς στὴ χαρὰ τῆ ζήση ἂν θέλεις νὰ τελέψεις—τὴν εὐτυχία τῶν ἄλλωνε ποτέ σου μὴ ξηλέψεις. (213).

—Ὅταν στὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ ἕναν κακὸ δεῖς, μ' ἕνα—σπρώξιμο γκρέμισ' τον μεμιᾶς, νὰ μὴ γκρεμίσει ἐσένα. (212).

—Οἱ πολλοὶ καπετανέοι τὸ καράβι τὸ βουλιάζουν—ἢ στὴν ξέρα τὸ πετᾶνε.—Κι οἱ πολλοὶ μαγέροι πάλι, ὅταν ὄλοι κουμαντάρουν—τὸ πιλάφι τὸ χαλᾶνε. (91).

Τὸ κακὸ εἶναι πως τὸ πιλάφι μπορεῖ νὰ το χαλάσει κι ἕνας μάγερας που κουμαντάρει μόνος...

ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΓΝΩΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΩΝ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ

123.—Μιλήσαμε ἤδη γιὰ ἕναν-δυὸ εκδότες συλλογῶν γνωμικῶν (Γουζέλης, Κοντογιάννης), που, μαζύ με τὰ ξένα, μας χάρισαν και δικά τους γνωμικά. Μας μένει τώρα νὰ μιλήσουμε γιὰ μερικὲς συλλογές γνωμικῶν ἢ σκέψεων μας προσφέρουν αποκλειστικὰ τὴν ἐργασία ἐνὸς δικοῦ μας στοχαστῆ. Αναφέραμε ἤδη, στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου, πως οἱ νεοελληνικὲς συλλογές αὐτοῦ τοῦ εἶδους εἶναι λιγοστὲς και μέτριες.

124.—α) Ἡ πρώτη που ξέρουμε εἶναι τοῦ 1911, τοῦ Δ. Γ.ο. Καμπούρογλου, τὰ Θρύψαλα, Παλαιὰ και νέα. Ἐν Ἀθήναις, ἔκδ. Γεωργίου Φέξη, σ. 8°, σελ. 82. Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου περιλαμβάνει τριακόσιες τριάντα περίπου σκέψεις, που δὲν εἶναι ποτέ οὔτε ἀνόητες, οὔτε πρόβωχες, χωρὶς και ποτέ νὰ εἶναι ιδιαίτερα αξιόλογες. Συνήθως, πρόκειται γιὰ κοινοτοπίες εἰπωμέγες με συμπαθητικὴ θυμοσοφία.

—Ὁ λόγος πὸν λησμονῶ ἐκεῖνον πὸν μ' ἔβλαψεν εἶναι διότι εὐρέθη κατόπιν ἄλλος πὸν μ' ἔβλαψε περισσότερον. (σελ. 43).

—Πολλοὺς ἀνθρώπους χαρακτηρίζομεν ὡς ἀχρήστους, διότι ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν νὰ κανονίζωμεν ἡμεῖς τὴν χρησιμότητά των. (σελ. 37).

—Τὸ φίλημα εἶναι τὸ τελευταῖον ἔχνος τῆς ἀνθρωποφαγίας. (σελ. 33).

—Ἡ ἀξία δὲν χρησιμεύει κυρίως διὰ νὰ προοδεύη κανεὶς, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀμύνηται κατὰ τοῦ διαρκοῦς σπρωξίματος τῆς ἀντιδράσεως. (σελ. 27).

—Ἐὰν ἡ ἀριστοκρατία δὲν ἦτο ἀνάγκη, δὲν θὰ ἐνεφανίζετο ἐκάστοτε ὑπὸ διαφόρους μορφάς. (σελ. 61).

—Πόσες φορές, ἀπὸ ἓνα νεκρώσιμον κολλημένον εἰς τὸν τοῖχον μανθάνομεν ὅτι ὁ μακαρίτης ἐξοῦσε εἰς τὸν κόσμον!... (σελ. 67).

—Ἡ μανία τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου καὶ ἡ μανία τῆς αὐξήσεως τῶν γνώσεων ἔχει τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά, ὅτι ὅσον περισσότερα ἀποταμιεύει κανεὶς τόσον ὀλιγώτερα νομίζει ὅτι κατέχει. (σελ. 57).

—Ὅλοι βρίζουν τὴν θάλασσαν ἐνῶ πταίει ὁ ἄνεμος. (σελ. 55).

125.— β) Το 1914 δημοσιεύτηκε ὁ ἑβδομος τόμος τῶν Ἔργων τοῦ Εμμανουήλ Ροῦθου, στη σειρά τῶν ἐκδόσεων τοῦ Γεωργίου Φέξη, σχ. 80, σελ. ιδ' + 184. ἔχει τὸν τίτλο **Τὸ Πνεῦμα τοῦ Ροῦθου** καὶ διάφοροι πολιτικά καὶ διπλωματικά μελέται. Το δεύτερο μέρος τοῦ τόμου περιλαμβάνει: ἓνα σημείωμα, «Ἀντὶ Προλόγου», τοῦ Α. Ανδρεάδη, κομμάτια ἀπὸ τὶς «Σκνῖπες» — σημειώματα — τοῦ «Ἀσμοδαίου» καὶ, ἀπὸ το Λεύκωμα τοῦ Ροῦθου, καμιά ἐκατοστὴ «Σκέψεις» γραμμένες Ἑλληνικά καὶ καμιά τριανταριά Γαλλικά. Πρόκειται πολὺ περισσότερο γιὰ εὐφυολογήματα ἢ ἐκφράσεις τσουχτερές, παρὰ γιὰ καθαντὸ στοχασμούς. Εξάλλου, με τὸν Ροῦθου—που εἶχε ἀναμφισβήτητα ἀξιόλογο, ἀν καὶ κάπως μονόπλευρο πνεῦμα, ἀλλὰ εἶχε συνάμα, ὡς τὸν Μολιέρο, καὶ τὸ σύστημα νὰ παίρνει ἀδίστακτα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὅ,τι ἔκρινε πως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶταν χτήμα του—εἶναι δύσκολο νὰ ξέρει κανεὶς πόσες ἀπὸ τὶς σκέψεις του εἶναι ἀληθινὰ πρωτότυπες, καὶ πόσες ξένες, ἀτόφιες ἢ ελαφρὰ μεταποιημένες. Ἀυτό ἄλλωστε δὲν ἔχει καὶ μεγάλη σημασία, γιὰτὶ ἀποτελεῖ φαινόμενο πολὺ συχνότερο ἀπ' ὅσο συνήθως πιστεύεται. Πάντως, ἐκτὸς ἀπὸ μερικά ἐπιγράμματα διασκεδαστικά καὶ ἀπροσδόκητες παρομοιώσεις τῆς γνωστῆς τεχνουργίας τοῦ Ροῦθου, δὲν ὑπάρχει στὴ συλλογὴ τίποτα το ἐξαιρετικό. Δίνουμε λίγα δείγματα:

—Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ πλεῖστοι ἀξιότιμοι ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἀποστρέφεται τὶς χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἔχη νὰ εἶπῃ κατ' αὐτῶν ἄλλο τι, εἰμὴ ὅτι δὲν δύναται νὰ τοὺς ὑποφέρῃ. (σελ. 161).

—Ποιητικωτάτη γυνὴ ἤθελεν εἶναι ἡ ἀπαιτούσα, ὡς ἡ Τροία, δεκαετὴ πολιορκίαν πρὶν ἢ παραδοθῆ. (σελ. 164).

—Πολὺ φοβούμεθα ὅτι οἱ ἡμέτεροι καθηγηταὶ καθιστῶσι τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ἐνδιαφέρουσαν καὶ ἀγαπητὴν, ὅσω καὶ οἱ παπάδες τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν. (σελ. 165).

—Μία οἰαδήποτε πίστις εἰς οἶονδήποτε πρᾶγμα εἶναι ἄκαμπος πανοπλία, ἣτις διατηρεῖ τὸν ἄνθρωπον ὀρθόν, καίτοι πληγωμένον. (σελ. 167).

—Ὁ Ἕλλην στέργει συνήθως νὰ εἶπῃ τὴν ἀλήθειαν, οὐχὶ ὁμως καὶ νὰ τὴν γράψῃ. Ὅμιλεῖ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας δωρεάν, ἀλλὰ γράφει μόνον ἐκ συμφέροντος. (σελ. 167).

—Πλατωνικὸς ἔρωσ=μαλακὸν παξιμάδιον διὰ τοὺς μὴ ἔχοντας ὀδόντας. (σελ. 169)

—Σέβομαι τοὺς νεκρούς, καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι ζωντανοί. (σελ. 170).

— Αἱ γυναῖκες χρεωστούσι, πιστεύω, μεγάλην χάριν εἰς ἐκείνους οἵτινες, ἐπιτιθέμενοι κατ' αὐτῶν, τοῖς παρέχουσι τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποδείξωσιν ὅτι εἶναι ἀνίκητοι. (σελ. 170).

— Το ουσιαστικό, για ἓνα άτομο, ὅπως και για ἓνα κράτος, δεν εἶναι να κατέχει πολύ μεγάλη θέση, ἀλλά εἶναι να αισθάνεται καλά στη θέση που κατέχει. (Το πρωτότυπο γαλλικά, σελ. 173).

— Ὅταν ἔχει κανεὶς το δικαίωμα να λαθεύει ἀπεριόριστα, εἶναι βέβαιος πως κάποτε θα ἐπιτύχει. (Το πρωτότυπο γαλλικά, σελ. 174).

126.— γ) Ο κ. Σωτήρης Σκίπης δημοσίεψε παλιότερα μερικές συλλογές— Μικροὶ Περίπατοι, τόμος Α'. 1918, Ἐπίλογοι, τόμος Α'. 1922 (;), Κάτω ἀπὸ τὸ Δέντρο τῆς Ζωῆς— σκέψεων πάνω σε θέματα κυρίως λογοτεχνικά, ὅπως λ.χ. η ἀκόλουθη :

«Ὁ Πῶλ Σουνταί... ἀποκαλεῖ (τις «Στροφές») τὸ ἀριστούργημα τοῦ Μωρεάς, ἐγὼ θὰ προσέθετα καὶ τῆς Γαλλικῆς Ποιήσεως». (Μικρ. Περίπ. σελ. 31). Βρίσκονται ὁμως στις συλλογές του κι ἀποφθέγματα με γενικότερη σημασία, σαν τα ἀκόλουθα (ἀπὸ τους Ἐπιλόγους) :

— Ἡ ἀρχαία ψυχὴ δὲν δίνεται σὲ ὅσους ἔχουν κι ἄλλες ἀγάπες. Τὸ χαρέμι τὸ ἐχθρεύεται. (156).

— Τὸ δάκρυ μιᾶς γυναίκας κάνει τὸν εὐαίσθητο νὰ πάρει τὸν ἀντίθετο δρόμο ἀπὸ κεῖνον πού εἶχε σκοπὸ νὰ πάρει. Μὰ τάχα ποιὸς ἀπὸ τοὺς δύο νὰ εἶναι ὁ καλύτερος; (σελ. 122).

— Ὁ συγγραφέας πὺ φάσκει κι ἀντιφάσκει εἶναι βαθύτερος ἀπὸ τὸν συγγραφέα τὸ στρωτό, συνεπὴ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ πρῶτος σκέπτεται καὶ δὲν ἱκανοποιεῖται, ὁ δεῦτερος δὲν σκέπτεται κι ἱκανοποιεῖται. (σελ. 108).

Κι ἀπὸ τη συλλογὴ του Κάτω ἀπὸ τὸ Δέντρο τῆς Ζωῆς (1931), που ἔχει τὸν υπότιτλο Στοχασμοί :

— Ρώτησα μιὰ σκύλλα γιατί κουνάει τὴν οὐρά της, καὶ μοῦ ἀπάντησε σὰ γυναῖκα τίμια: Κάνω φλέρτ. (σελ. 27).

— Θάνατος εἶναι νὰ συλλογίζεται κανεὶς τὸ θάνατο. (σελ. 23).

— Ἡ γυναῖκα πὺ λατρεύεται μ' ἰδανικὴ ἀγάπη ἀπ' τὸν ἐραστὴ τῆς ἐκλογῆς της καὶ μ' ὄλ' αὐτὰ φλερτάρει διαρκῶς μὲ ἄλλους, ἂν δὲν εἶναι παθολογικῶς ἄρρωστη, εἶναι ἀσφαλῶς ἀνήθικη. (σελ. 27).

Και τέλος ἓνα γνωμικὸ χρῆσιμο για κάποιον που θέλει να γίνει Ἀκαδημαϊκός :

— Για νὰ ἐπιβληθεῖς στὴ συντροφιά σου προπαρασκεύαζε κάθε μέρα — ὅπως ὅταν εἶσουν στὸ σχολιὸ — τὸ θέμα σου καὶ προσπάθα νὰ τὴν παρασέρνεις, σὰν τυχαῖα, στὴ συζήτησή του. (σελ. 27).

127.— δ) Τέλος, το 1921 δημοσιεύτηκαν, «ἀπό ανέκδοτο χειρόγραφο» και με σημείωμα εισαγωγικό τού Δ. Π. Ταγκοπούλου, οι **Στοχασμοί** τού Ανδρέα Λασκαράτου. Ἐκδότης Χ. Γανιάρης και Σία σχ. 8°, σελ. 56.

Ο ἴδιος ο Λασκαράτος λέει γι' αὐτούς: «Κάθε ἄλλο μου σύγγραμμα εἶναι σύγγραμμά μου· οἱ «Στοχασμοί» μου εἶμαι ἐγώ». Η ἀλήθεια εἶναι πως μέσα στις τριακόσιες τόσες σκέψεις που περιλαμβάνονται στο βιβλίο αὐτό πολλές εἶναι ἀξιόλογες ἢ πάντως ἐνδιαφέρουσες. Μπορούμε να πούμε πως εἶναι ἡ καλύτερη τέτοια συλλογή τῆς νεότερης λογοτεχνίας μας. Δίνουμε μερικά δείγματα:

— Ὅταν ἓνας πολιτικός χάρτης ἀρχίζει νὰ γένεται ἴμπόδιο στὴν εὐημερία τῆς κοινῶνίας, ὁ χάρτης ἐκεῖνος δὲν πρέπει πλέον νὰ ἔχη ἄλλην ἀξίαν, παρὰ ἐκείνην ὅπου ἤθελε δώσει ὁ μπακάλης γιὰ νὰ τὸν πάρῃ. (σελ. 15).

— Φιλελεύθερος εἶναι βέβαια ἐκεῖνος ὅπου αὐθορμήτως ζητεῖ νὰ δώσῃ ἐλευθερίες. Ἐκεῖνος ὅπου ζητεῖ νὰ λάβῃ ἐλευθερίες, ἢμπορεῖ νὰ ἦναι, ἀλλὰ ἴμπορεῖ και νὰ μὴν ἦναι φιλελεύθερος. (σελ. 15).

— Ὅποιος γνωρίζει νὰ ἔχη δίκη, ἔχει κρυφὴ δύναμη. Ἐκεῖνο πού τότε τοῦ χρειάζεται, εἶναι τὸ θάρρος. Ἡ τόλμη ὑπὲρ τοῦ δικαίου και τῆς ἀληθείας, δὲν εἶναι αὐθάδεια. (σελ. 17).

— Διὰ νὰ ἦναι σωστὲς ἡ ιδέες μας, φθάνει μόνον νὰ πηαίνουμε στὸ σκοπό. Διὰ νὰ ἦναι δίκαιες πρέπει νὰν τὲς ἐγκρίνῃ ἡ συνείδηση. (σελ. 18).

— Ἡ ἀλήθεια, μέσα στὸ στήθος ἐκείνου πού δὲν τολμάει νὰ τὴν εἰπῇ, εἶναι ὅσαν τὰ χρήματα μέσα στὸ σεντοῦκι ἐκείνου πού δὲν τολμάει νὰ τὰ ἔξοδεύῃ. Ἀλήθεια και χρήματα δὲν ὠφελοῦν παρὰ ὅταν διαδίδονται, ἐξοδεύονται. (σελ. 19).

— Δὲν εἶναι πρᾶμμα πουλιὸ (πό) δύσκολο ἀπὸ μίαν καλὴ μετάφραση. Δὲν εἶναι πρᾶμμα πουλιὸ εὐκολο ἀπὸ μίαν κακὴ μετάφραση. (σελ. 20).

— Οἱ λογιώτατοι δίνουν ιδέες κοινές, ἐνδυμένες μὲ λόγια σοφά. Ἄν ἐξεναντίας ἐδίνανε ιδέες σοφές, μὲ λόγια κοινά, ἤθελε ὠφελοῦν τόσο, ὅσο τώρα ἀδικοῦνε τὸ Ἔθνος. (σελ. 22).

— Εἶναι ἓνας βαθμὸς νοημοσύνης ἀνώτερος ἀπὸ τὴν κοινὴ νοημοσύνη· και τοῦτος εἶναι ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὅποιον ὁ ἄνθρωπος εἴμπορεῖ νὰ βλέπῃ και νὰ κρένη τὰ σημερινά, καθὼς βλέπει και κρένει τὰ ἀπερασμένα στὴν ἱστορία. (σελ. 23).

— Οἱ γέροντες πρέπει νὰ καταλάβωμε ὅτι, ἔως ὅτου τὰ παιδιὰ μας εἶναι ἀνήλικα, τὰ ἔχουμε στὸ σπῆτι μας. Ἄλλ' ὅταν ἐκεῖνα ἠλικιοθοῦνε, κ' ἐμεῖς γεράσωμε, τότε εἰν' ἐκεῖνα πού μᾶς ἔχουνε στὸ σπῆτι τους. Τὰ παιδιὰ μας πάλε πρέπει νὰ καταλάβουνε ὅτι, ἔως ὅτου ἔχουνε τοὺς γέροντας γονεῖς τους, τὸ οἰκογενειακὸ δεμάτι ἔχει τὸ δέμα (δέσιμο) του. (σελ. 33).

— Κανεῖς δὲν σὲ κατηγορεῖ νὰ γυρεύῃς τὸ συμφέρον σου. Ἀλλὰ καθένας θέλει σὲ κατηγορήσει ἂν, γυρεύοντας τὸ συμφέρον σου, προφασίζεσαι ἀφιλοκέρδιαν και θυσίαν σου. (σελ. 41).

— Ὅποιος σὲ φθονάει, σὲ τιμᾷ· ἐπειδὴ θὰ πῇ ὅτι σ' ἐχτιμάει. (σελ. 49).

— Ὅποιος θέλει, βρῖσκει καιρό. Ὅποιος δὲ θέλει, βρῖσκει πρόφασιν. (σελ. 49).

—Θέλεις νὰ σκῆς τὸν ἐχθρό σου ; Γενόσουνε (γίνου) πάντα καλλίτερος. (σελ. 49).

—“Οποῖος θέλει νὰ γεληέται—”βρίσκει νὰν τονέ γελοῦνε. (σελ. 50).

—Εὐχαριστῶ τὸν Θεὸν ὅτι δὲν μὲ ἔκαμε παλιάθρωπον, ἀλλὰ τὸν μέμφομαι ὅτι μὲ ἔβαλε νὰ ζῶ μὲ παλιαθρώπους. (σελ. 55).

—Μ' εὐχαριστεῖ πολὺ ἡ καλὴ ὑπόληψη τῶν ἀνθρώπων, ὅταν νομίζω νὰν τὴν ἀξίζω. Μὲ ἄντροπιάζει ὅταν νομίζω νὰ μὴν τὴν ἀξίζω. Ἔχω ὑπομονὴν ὅταν δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ἀξίαν μου· καὶ χάνω τὴν ὑπομονὴν ὅταν μὲ κατατρέχουν διὰ τὴν ἀξίαν μου. (σελ. 54).

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΓΝΩΜΙΚΩΝ

128.— Η ανασκόπησή μας πλησιάζει στο τέλος της. Βέβαια, πολύ απέχει από το να είναι εξαντλητική. Ἄφισε ἔξω τὴν πλουσιότατη γνωμολογία τῶν δύο μεγάλων ασιατικῶν λαῶν, Κινέζων καὶ Ἰνδῶν, καθὼς καὶ τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ καὶ μέσα στην περιοχή τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ, στο ἡλιακό σύστημα τοῦ οποίου ζοῦμε, λείπουν ονόματα συγγραφέων που ἀνήκουν σε νεότερους λαούς, που ἡ συμβολή τους στην πνευματικὴ ζωὴ τοῦ δυτικοῦ κόσμου εἶταν ἴσως μικρότερη ἀπὸ τὴ συμβολὴ τῶν Γάλλων, τῶν Ἀγγλοσαξόνων, ἢ τῶν Γερμανῶν, ἀλλὰ που οἱ ἴδιοι ἔχουν ἀποκτήσει φήμη παγκόσμια, καὶ τὰ ἔργα τους ἔχουν γίνῃ κτῆμα ολόκληρης τῆς πολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Ἐννοοῦμε συγγραφείς σαν τὸν Δάντε Ἀλιγιέρι τῆς Ἰταλίας καὶ τὸν Θεοβάλντες τῶν Ἰσπανῶν, σαν τὸν Τόλστοϊ καὶ τὸν Ἴψεν. Αὐτοὶ ὅλοι δὲν ἔγραψαν βέβαια γνωμικά. Ἀλλὰ σκέψεις τους ἀποφθεγματικὰ διατυπωμένες εἶναι πασίγνωστες. Ἐξάλλου, δὲν μπορούμε ν' ἀποσιωπήσουμε καὶ μερικοὺς θεωρητικοὺς τῶν κοινωνικῶν κινήματων, με τὸν Προυδόν, τὸν Μαρχ τὸν Ἐγκελς, τὸν Γ. Σορέλ καὶ τέλος τοὺς Λένιν καὶ Τρότσκυ επικεφαλῆς, που μέσα στα ἔργα τους διατύπωσαν σ' ἐπιγραμματικούς ἀφορισμοὺς ιδέες που ἀναστάτωσαν τὸν κόσμο.

Δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ εξασφαλίσῃ κανεὶς πληρότητα — ἔστω καὶ σχετική—σε μια τέτοια ἀπαρίθμηση. Κι αὐτὸ συμβαίνει κυρίως γιατί, ἀπὸ ἀποψη ουσίας, δὲν εἶναι δικαιολογημένο νὰ περιλάβῃ κανεὶς στην ανασκόπησή του μονάχα ἐκείνους που ἔγραψαν καθ' αὐτὸ γνωμικά, δηλαδή σκέψεις ἀπομονωμένες καὶ ἀσύνδετες, ὅπως ἀκριβῶς το ἔκαναν οἱ Λαροδφουκώ, Βωβνάρῳ, Φραγκλίνος, Λίχτεμπερῳ, καὶ ἡ φον Εβνερ-Εδεμπάχ. Ἐπιγραμματικὲς σκέψεις βρίσκονται ἀφθονες στα ἔργα πολὺ περισσότερων συγγραφέων, που δὲν το εἶχαν σκοπὸ τους νὰ κάνουν καθ' αὐτὸ γνωμικά. Εἴτε οἱ ἴδιοι σημείωσαν σκόρπιες γνώμες τους, με σκοπὸ νὰ τις παρεμβάλουν σ' ἓνα ἔργο τους, εἴτε κάποιος τρίτος ἀπομόνωσε τέτοιες γνώμες ἀπὸ τὰ ἔργα μεγάλων συγγραφέων,

αν η επιλογή έχει γίνει καλά, είναι αδύνατο να ξεχωρίσει ο αναγνώστης τα «εκ γενετής» από τα «εκ των υστέρων» γνωμικά. Καθώς το αναφέραμε διεξοδικότερα, τα περισσότερα από τα γνωμικά τής αρχαιότητας ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία.

129.— Αν όμως κάνουμε την προσπάθεια να εντοπίσουμε για λίγο τις παρατηρήσεις μας στα καθαυτό γνωμικά, θα διαπιστώσουμε πως, μέσα στον κύκλο τού ευρωπαϊκού πολιτισμού, το είδος αυτό καλλιεργήθηκε από ελάχιστους λογοτέχνες ή στοχαστές πρώτης γραμμής. Για τον ίδιο περίπου λόγο που ελάχιστοι μεγάλοι ποιητές δέχτηκαν να στριμώξουν την έμπνευσή τους μέσα στα στενόχωρα πλαίσια τού σοννέτου. Εξάλλου, πολλά ασήμαντα ταλέντα βρήκαν τον τρόπο να ξεγελάσουν τον εαυτό τους, και κάποτε και άλλους, δίνοντας στις κοινοτοπίες ή τις προχειρότητές τους κάποια σπουδαιοφάνεια, χάρη στην αποφθεγματικότητα τού είδους.

Σε ορισμένες εποχές, η σχετική αυτή ευκολία, με τα πλεονεκτήματά της, κατάντησε τη συγγραφή γνωμικών επιδημική αρρώστεια. Ο Λαροδφουκώ θα μιλήσει κάποτε για τη μανία αυτή, «που αρπάζεται σαν το συνάχι». Η ίδια μανία είχε αρχίσει να διαδίδεται και πάλι στη Γαλλία μετά το 1860. Διάφορες συλλογές κυκλοφόρησαν επί κάμποσα χρόνια. Η αντίδραση ήταν μοιραίο να εκδηλωθεί κάποτε.

130.— Αναφέραμε τη Μαρή φον Έβνερ-Έδεμπαχ. Θα μιλήσουμε τώρα για μια άλλη γυναίκα, που λίγα χρόνια αργότερα έγινε αφορμή να περιοριστεί για καιρό στο ελάχιστο η μόδα τών γνωμικών, που έμοιαζε να ξαναγεννιέται στη Γαλλία. Το 1885 δημοσιεύτηκε από κάποια Κόμησσα Διάνα (Comtesse Diane) — ήταν ψευδώνυμο — με τον τίτλο Γνωμικά τής Ζωής (Maximes de la Vie) μια μικρή συλλογή γνωμικών, που δεν ήταν χειρότερη από άλλες, μα που είχε την τύχη ή την ατυχία να την προσέξει ο περίφημος κριτικός Ιούλιος Λεμαίτρο (Jules Lemaitre). Έχοντας βαρεθεί να διαβάσει συλλογές «Σκέψεων», έγραψε ένα άρθρο σύντομο, αλλά εξοντωτικό για τους γνωμολόγους¹.

Με αβρότατη, αλλά κι αδυσώπητη ειρωνεία, έδειξε πόσο εύκολα μπορούν να γραφούν γνωμικά, που να δίνουν την εντύπωση πως εκφράζουν βαθειά νοήματα, ενώ δεν περιέχουν παρά κοινοτοπίες. Κι έδωσε την απόδειξη με τον

1. Το άρθρο αναδημοσιεύτηκε στο βιβλίο τού Lemaitre, *Les Contemporains, Etudes et Portraits Littéraires, Deuxième Série*, 1886, σελ. 189.

πειστικότερο τρόπο, παραθέτοντας διάφορες «συνταγές» για το σκάρωμα γνωμικών πάνω στα διάφορα γνωστά θέματα, για τα οποία, σημειώνει, μπορεί κανείς να πει τα πιο ανιφατικά πράγματα, χωρίς μεγάλο κίνδυνο να φανεί παράλογος. Γιατί, ό,τι κι αν πεί, θα είναι σωστό, είτε σαν κανόνας, είτε σαν εξαίρεση. Άλλωστε, προσθέτει, όταν κανείς ξεφουρνίσει τίποτα που μοιάζει πολύ τολμηρό, δεν έχει παρά να φυλάξει την πισινή, σημειώνοντας πως αυτό που ισχυρίζεται δεν συμβαίνει πάντα, αλλά συχνά..., κάποτε..., σε ορισμένες περιπτώσεις...

Γενικά, τα θέματα είναι ανεξάντλητα, κι ακόμα πιο ανεξάντλητες είναι οι εκφράσεις με τις οποίες μπορεί κανείς να ντύσει διάφορες κοινοτοπίες για να δώσει την εντύπωση της βαθυστοχαστης πρωτοτυπίας.

Λόγου χάρη, 1η συνταγή: Το αλγεβρικό γνωμικό: Παίρνεις δύο αισθήματα, πάθη, κακίες, αρετές, κλπ., που έχουν κάποια σχέση μεταξύ τους, κι αναζητείς δύο άλλα, που να έχουν κι αυτά μεταξύ τους την ίδια σχέση. Και τότε λές πως το πρώτο είναι στο δεύτερο ό,τι και το τρίτο στο τέταρτο. Έτσι, παίρνεις αιδημοσύνη κι αθωότητα κι αναζητείς δύο άλλα: Δ. χ. μετριοφροσύνη κι αρετή. Ή διαλέγεις μιαν εικόνα, και βρίσκεις αυτό που σου χρειάζεται. Κι έτσι σκαρώνεις το γνωμικό: «Η αιδημοσύνη είναι στην αθωότητα ό,τι η μετριοφροσύνη είναι στην αρετή».—Ή «... ό,τι το χνούδι είναι στο ροδάκινο». Ή ακόμα «... ό,τι ένας ελαφρός πέπλος είναι στην ωμορφιά».—Άλλο παράδειγμα: Παίρνεις για πρώτο ζευγάρι τις λέξεις μελαγχολία και θλίψη. Κατόπι βρίσκεις γέλιο και ευθυμία. Και λές: «Η μελαγχολία δεν είναι θλίψη, όπως και το γέλιο δεν είναι ευθυμία». Δεν θα πει τίποτα, αλλά κανείς σχεδόν δεν θα το υποπτευθεί...

Ο Δεμαίτρο δίνει κατόπι διάφορες άλλες συνταγές γνωμικών, όπως: 2.—Τού αντιθετικού γνωμικού (λ.χ. «Υπάρχουν δάκρυα που λένε: «ευχαριστώ», και χαμόγελα που παραπονιούνται» ή «Υπάρχουν δάκρυα που γελούν και χαμόγελα που κλαίνε» 3.—Του παραδοξολόγου γνωμικού: «Δεν υπάρχει χειρότερη αλαζονεία από τη χριστιανική ταπεινοφροσύνη» ή «Η αρετή είναι ο αποκρουστικότερος υπολογισμός, γιατί είναι κι ο πιο σίγουρος» 4.—Του ποιητικού ή ιδεαλιστικού γνωμικού, που συγκινεί τις τρυφερές καρδιές: «Εκείνος που αγαπώ δεν μου χρωστά τίποτα, αφού τον αγαπώ» ή «Είναι μια λεπτή απόλαυση για έναν ωραίο άντρα το να σέβεται τη γυναίκα τού φίλου του» 5 και 6.—Υπάρχουν ακόμα τα γνωμικά-ορισμοί: «Η αλαζονεία είναι αντρίκια, η ματαιοδοξία είναι γυναικεία, η φιλαυτία είναι ανθρώπινη.» και τα γνωμικά-εικόνες: «Η φαντασία

είναι μια ξενοδόχος που διαθέτει πάντα περισσότερα δωμάτια παρά πελάτες».

Κι ο Λεμαίτρ καταλήγει στο συμπέρασμα πως Σκέψεις και Γνωμικά αποτελούν πια ένα είδος εξαντλημένο και χωρίς σημασία. Κι όταν ακόμα γίνονται μονάχα σαν πνευματικά παιχνίδια, πάλι πρέπει να είναι γραμμένα με πολύ πνεύμα για να θεωρηθούν πετυχημένα.

Η τσουχτερή κριτική τού Λεμαίτρ δεν εξαφάνισε βέβαια οριστικά το είδος. Διάφοροι συγγραφείς, κάποτε αξιόλογοι, εξακολούθησαν κι εξακολουθούν να δημοσιεύουν Σκέψεις, πού συχνά μπορούν να καταταχθούν στην κατηγορία τών γνωμικών. Το έκαναν όμως σαν πάρεργο. Κανένας πια δεν δοκίμασε να θεμελιώσει τη φήμη του στη δημοσίευση γνωμικών.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

131.— Ο δρόμος που διατρέξαμε ήταν μακρής. Δεν ήταν σκοπός μας, ούτε και θα μας ήταν βέβαια δυνατόν να εξαντλήσουμε το θέμα τών γνωμικών. Πιστεύουμε μόνο πως η ανασκόπησή μας ήταν χρήσιμη για να διακρίνουμε καλύτερα τη θέση και τη σημασία τού Λαροδφονκώ στο είδος αυτό τού γραπτού λόγου, τού οποίου είναι, καθώς θα εκθέσουμε παρακάτω, ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους μέσα στην παγκόσμια λογοτεχνία.

Ανακεφαλαιώνοντας όσα έχουμε εκθέσει ως εδώ, θα σημειώσουμε τα ακόλουθα :

1.— Τα γνωμικά είναι μια από τις πρώτες δημιουργικές εκφράσεις τής ανθρώπινης σκέψης. Αρχίζοντας σαν καρποί τής απρόσωπης σοφίας τού λαού εξελίχθηκαν σε ξεχωριστό λογοτεχνικό είδος.

2.— Τα λαϊκά γνωμικά έχουν βασικά χαρακτήρα διδακτικό. Διατυπώνουν παραγγέλματα για το τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνουν οι άνθρωποι γενικά, ή ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων.

3.— Όταν έγιναν λογοτεχνικό είδος, τα γνωμικά έχασαν τον άμεσα διδακτικό χαρακτήρα τους. Τις περισσότερες φορές, εκφράζουν μια κρίση σχετική με τον άνθρωπο, τον χαρακτήρα του και τις σχέσεις του με τους άλλους. Εξηγούν τα ελατήρια των πράξεών του. Βέβαια, κάθε αποκάλυψη αλήθειας αποτελεί κι ένα δίδαγμα, ανοίγοντάς μας τα μάτια πάνω σε μια πραγματικότητα, που δεν την είχαμε ίσως καταλάβει σωστά. Πάντως όμως, είναι φανερό η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στον επιτακτικά διδακτικό χαρακτήρα ενός παραγγέλματος και στα γνωμικά, που, εκφράζοντας μιαν αλή-

θία, αφήνουν τον καθένα ελεύθερο να βγάλει τα συμπεράσματα που θεωρεί σκόπιμα.

4.— Τα γνωμικά έχουν για κύρια προσόντα τους τη συντομία και τη βιγουργιά. Αυτά είναι που ικανοποιούν όσους δεν έχουν ακόμα, ή όσους δεν έχουν πια την ικανότητα να ερευνήσουν ένα θέμα αναλυτικά και διαλεκτικά, να το μελετήσουν απ' όλες του τις πλευρές, σταθμίζοντας τις διαφορετικές και κάποτε αντίθετες απόψεις, για να τις συνδέσουν σε μια αλληλουχία σκέψεων, που θα το εξαντλήσουν. Αυτά ακριβώς τα προσόντα αποτελούν και τις αδυναμίες τών γνωμικών, γιατί τα κάνουν να μην ικανοποιούν συνήθως το καλλιεργημένο πνεύμα, που για κάθε ισχυρισμό απαιτεί αιτιολόγηση και απόδειξη, και δεν παραδέχεται εύκολα πως μια γνώμη, διατυπωμένη σε τόνο προφηγματικό, αποτελεί αξίωμα, δηλαδή αλήθεια που δεν έχει ανάγκη ν' αποδειχτεί, γιατί είναι αυτονόητη.

5.— Αυτές οι αδυναμίες τών γνωμικών είναι που τα καθιστούν είδος λογοτεχνικό δευτερότερο. Και για τούτο είναι τελικά πολύ λίγοι οι σπουδαίοι συγγραφείς που ασχολήθηκαν ειδικά με τη συγγραφή γνωμικών. Τα περισσότερα που κυκλοφορούν είναι σταχυολογημένα μέσα από τα έργα, πεζά ή ποιητικά, σημαντικών συγγραφέων, όπου οι ιδέες τους αναπτύσσονται άνετα. Ενδέχεται όμως και ν' αποτελούν απλώς το πρώτο υλικό, που μάζεψε κάποιος με σκοπό να το χρησιμοποιήσει σ' ένα διεξοδικό έργο, και που απόμεινε ανεπεξέργαστο, επειδή ο συγγραφέας δεν βρήκε τον καιρό ή την πνοή που χρειαζόταν για να ολοκληρώσει το σχέδιό του.

6.— Μια άλλη αξιόλογη διαπίστωση είναι πως τα θέματα που βρίσκει κανείς στα λόγια γνωμικά, από τα παλιότερα χρόνια ως τα πιο πρόσφατα, είναι συνήθως τα ίδια: αφορούν ορισμένα βασικά αισθήματα, πάθη, αρετές και κακίες τών ανθρώπων. Με το πέρασμα όμως τού καιρού, προπάντων τους τελευταίους δυό αιώνες, η γνωμολογία άρχισε να πλουτίζεται με παρατηρήσεις, που αφορούν τις εκδηλώσεις τής ομαδικής ζωής τών ανθρώπων.

7.— Εξάλλου, ορισμένες παρατηρήσεις ξαναβρίσκονται κάποτε σε συγγραφείς με νοοτροπίες πολύ διαφορετικές, χωρίς αυτό να σημαίνει πάντα πως ο μεταγενέστερος επηρεάστηκε ή εμπνεύστηκε από τον παλιότερο. Είναι ενδεχόμενο κι οι δυό τους να κατέληξαν στα ίδια συμπεράσματα εντελώς ανεξάρτητα, οδηγημένοι από την προσωπική τους εμπειρία.

8.— Τα γνωμικά μιας συλλογής μπορούν να είναι ενδιαφέροντα όταν

τα εξετάζει κανείς ένα-ένα, έστω κι αν είναι τοποθετημένα χωρίς τάξη και σύστημα. Μια συλλογή όμως γνωμικών αποκτά μεγαλύτερη αξία όταν διέπεται από κάποια βασική ενότητα και φανερώνει μια συγκροτημένη σκέψη, που παρατηρεί κι ερμηνεύει τα φαινόμενα με συνέπεια, αλλά και με πειστικότητα στη διατύπωση, αρκετή ώστε να περιορίζονται οι αντιρρήσεις που είναι φυσικό να γεννά η έλλειψη αιτιολογίας.

Όταν μια συλλογή έχει τα σπάνια αυτά προσόντα, τότε ξεπερνά τη σημασία της συνηθισμένης γνωμολογίας, που περιορίζεται στα όρια μιας πνευματικής τέχνης, κι ανυψώνεται σε έργο πνευματικό πολύ σπουδαιότερο. Αυτό ακριβώς συμβαίνει με τα Αξιώματα τού Λαροδφουκώ.

9.—Γενικά, η εικόνα τού ανθρώπου που δίνουν οι γνωμολόγοι δεν είναι ωραία, κι αυτό τούς καταλογίζεται συνήθως. Η κατηγορία είναι τις περισσότερες φορές άδικη. Όταν δεν έχει κανείς την πρόθεση να περιγράψει τον άνθρωπο όπως θα έπρεπε να είναι και να συμπεριφέρεται, παρά αποβλέπει στο να μας πει τι πραγματικά είναι και πώς φέρεται ο άνθρωπος, θα του χρειαζόταν υπερβολική αφέλεια για να μην καταλήξει σε διαπιστώσεις μάλλον δυσάρεστες, που αποπνέουν έναν τόνο σκεπτικισμού αν όχι και κννισμού. Η παρατήρηση αυτή θα μας χρειαστεί ειδικότερα στην περίπτωση του Λαροδφουκώ.

10.—Τέλος, πρέπει να σημειωθεί πως μπορούν να βρεθούν σε κάθε συγγραφέα κάποιες γνώμες, που δεν συμφωνούν με τη γενική κοσμοθεωρία που συνηθίσαμε να του αποδίνουμε. Αισιόδοξος ή απαισιόδοξος, ιδεολόγος ή ρεαλιστής, ένας στοχαστής τυχαίνει κάπου-κάπου να εκφράζει, πάνω σε περιορισμένα θέματα, ιδέες που μοιάζουν να τον απομακρύνουν από τη βασική του γραμμή. Στην ζωή, η ποικιλία τών ψυχολογικών και των κοινωνικών φαινομένων είναι τόσο μεγάλη, που πρέπει να είναι κανείς υπερβολικά μονόπλευρος για να μην κάνει κάποτε διαπιστώσεις που μοιάζουν ασυμβίβαστες μεταξύ τους.